

Ο Δαρβίνος στην Αθήνα

Μια νέα σημαντική προσέγγιση για τη **διάχυση της θεωρίας της εξέλιξης** στο ελληνικό λογοτεχνικό τοπίο του 1900

ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗ

«Ο πόλεμος των ιδεών. Μύριες ιδέες και δυνάμεις πολεμάνε στις Ευρώπες και στις Αμερικές για τη νίκη και την επικράτηση. Φιλόσοφοι και πολιτειολόγοι· η Επιστήμη και η Θρησκεία. Σοσιαλιστές επαναστάτες με το δυναμίτη, κ' επαναστάτες που στρώνουνε δρόμους με την πίστη που χαμογελά, ουρανική, με τα θεία όπλα του λόγου. (...) Δαρβινιστές και λαμαρκιστές, με τους οπαδούς του νόμου που δείχνει τα πράγματα που μένουνε σταθερά, στο νόμο αγνάντια του ξετυλιμού και της μεταμόρφωσης». Το 1911 ο Κωστής Παλαμάς, επισκοπώντας το διανοητικό τοπίο του δυτικού κόσμου, αποτυπώνει μια διάχυτη ιδεολογική αναταραχή στο κάδρο της οποίας φροντίζει να τοποθετήσει και τη διαμάχη μεταξύ οπαδών και πολεμιών του δαρβινισμού. Πράγματι, η επίδραση της βιολογίας θα ορίσει το διανοητικό τοπίο του πρώτου μισού του 20ού αιώνα εξίσου καθοριστικά με τον κοινωνικοπολιτικό στοχασμό: ο κοινωνικός δαρβινισμός και ο λόγος περί φυλής, η υποκείμενη πρόταση μιας κοινωνίας προσαρμοσμένης στη φυσική επιλογή και της εξιδανίκευσης του ανταγωνισμού και της σύγκρουσης ως νόμων φυσικών και απαράγραπτων θα ασκήσουν ανάλογη έλξη, είτε σε παράλληλη είτε σε τεμνόμενη πορεία, με τον φιλελευθερισμό και τον εθνικισμό, τον φασισμό και τον κομμουνισμό. Ωστόσο, όπως επισημαίνει η **Μαρία Ζαρίμη**, λέκτορας του Πανεπιστημίου της Νέας Ουατίας Ουαλίας, ενώ η διασπορά των ιδεολογικών κατηγοριών στον λόγο των ελλήνων διανοουμένων της εποχής έχει διερευνηθεί σε μεγάλο βαθμό, εκείνη του βιολογικού λεξιλογίου, της θεωρίας της εξέλιξης ή της ευγονικής σπανίζει. Το βιβλίο της *Darwin's Footprint* αναζητεί ακριβώς αυτά τα αποτυπώματα της δεξίωσης της δαρβινικής θεωρίας στην Ελλάδα μέσα από το λογοτεχνικό έργο κυρίως του **Γρηγορίου Ξενόπουλου** και κατά δεύτερο λόγο των **Εμμανουήλ Ροΐδη**, **Κωστή Παλαμά** και **Νίκου Καζαντζάκη**.

Η αργή διείσδυση της θεωρίας του Δαρβίνου στον ελληνικό χώρο διαπιστώνεται από την έλλειψη σχετικών δημοσιευμάτων, παρατηρεί η Ζαρίμη. Μικρής έκτασης κείμενα σε περιοδικά και επιθεωρήσεις, αποσπασματικά και συχνά προϊόντα δευτερογενούς βι-

Κύριο άξονα της μελέτης αποτελεί ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, φοιτητής των φυσικών επιστημών από το 1883 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

βλιογραφίας, αποτελούν τον κανόνα. Η ολοκληρωμένη απόδοση της *Καταγωγής των ειδών* στην ελληνική γλώσσα θα παρουσιαστεί μόλις το 1915, στην καθαρεύουσα, με μεταφραστή τον Νίκο Καζαντζάκη. Δειγματοληπτικά μπορεί να αναφέρει κανείς ότι μετά την έκδοση του πρωτοτύπου στα αγγλικά το 1859 ακολούθησε η κυκλοφορία του στη Γαλλία και στη Γερμανία το 1862, στη Ρωσία το 1869, στην Ισπανία το 1896 και στην Κίνα το 1903. Στην Ελλάδα πάλι αντιρρητικοί λόγοι στη θεωρία της εξέλιξης είχαν εμφανιστεί νωρίτερα από πολλά κείμενα δαρβινικού χαρακτήρα – «Η νεοσύτη του υλισμού φάσις, ήτοι ο δαρουινισμός και το ανυπόστατον αυτού», για παράδειγμα, με συγγραφέα τον «προλύτη της θεολογίας» Σπυρίδωνα Σούγκρα, χρονολογείται από το 1876.

Εξαιτίας της σχετικής υστέρησης του ενδιαφέροντος για τις θετικές επιστήμες στην Ελλάδα του 19ου αιώνα η Ζαρίμη εντοπίζει την ενασχόληση με την εξελικτική θεωρία σε συγκεκριμένο περιβάλλον: «συγγραφείς που είχαν κάποια σχέση με τις επιστήμες ή εκτέθηκαν σε γαλλικές, γερμανικές ή αγγλικές εκδόχες του έργου του Δαρβίνου». Το 1863, π.χ., ο Εμμανουήλ Ροΐδης «βυθίζεται» στη μελέτη της δαρβινικής σχολής, από την ανάγνωση της οποίας προκύπτει το αχρονολόγητο διήγημα «Ιστορία ενός πιθήκου», σάτιρα των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ ενός πιθήκου-βιβλιοθηκαρίου και του κυρίου του. Στη βιβλιοθήκη του Κωστή Παλαμά ανιχνεύονται δύο γαλλικές μεταφράσεις της *Καταγωγής των ειδών*, η μία με ιδιόχειρες σημειώσεις. Ο Παλαμάς ήδη από το 1899 συγκαταλέγεται τον Δαρβίνο στις κορυφές της

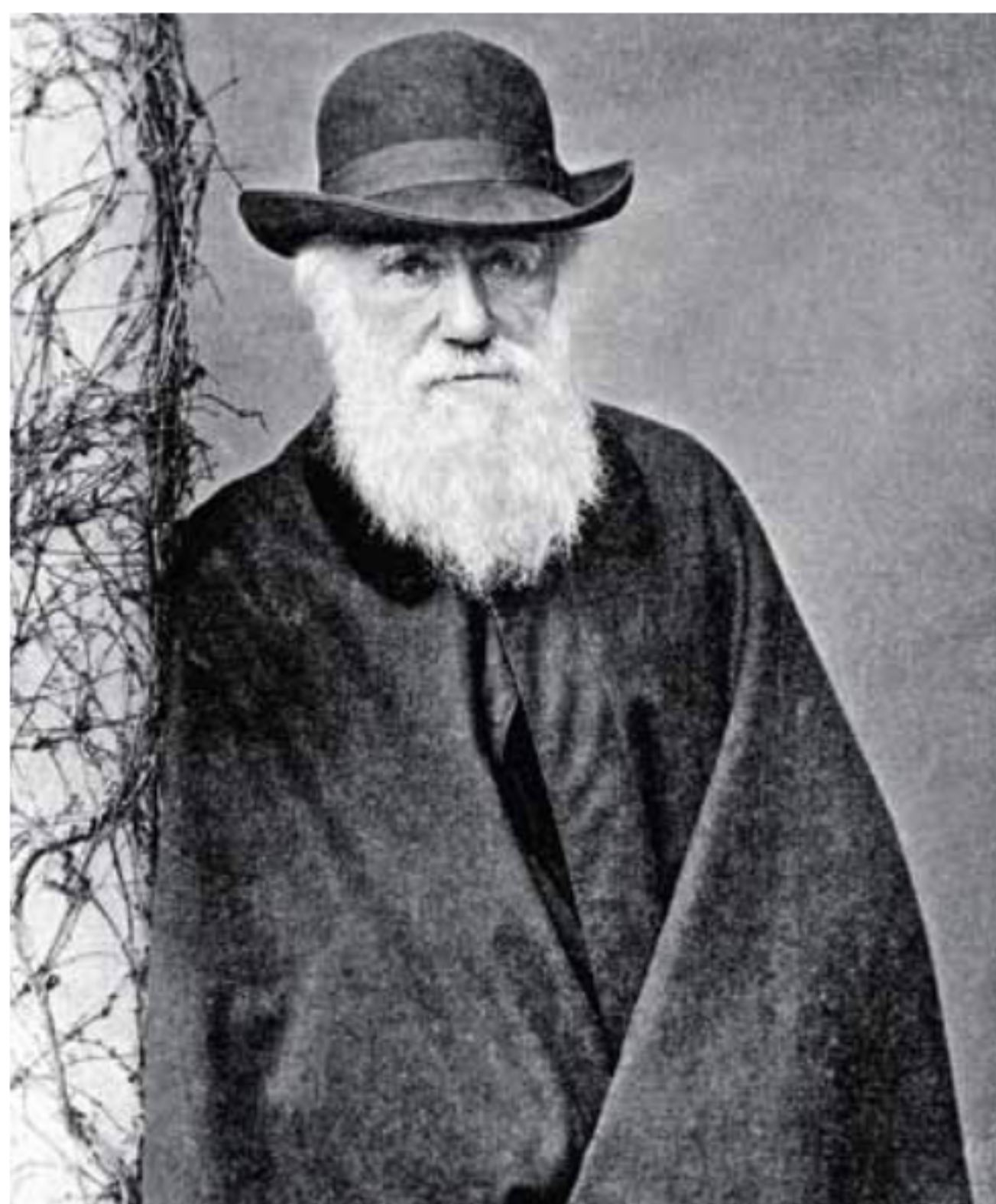
παγκόσμιας διάνοησης, μαζί με τον Φρίντριχ Ενγκελς και τον Ζαν-Ζακ Ρουσό, υιοθετεί εκείνη την περίοδο τη γλώσσα του εξελικτισμού («δαρβινική θεωρία του ξετυλιμού των όλων») και εντάσσει το έργο του σε επιστημονικό πλαίσιο: σχολιάζοντας τον *Δωδεκάλογο του γύφτου* τον αντιτάσσει στη «μεταφυσική ποίηση» ως δείγμα μιας «επιστημονικής ποίησης» που «δοξάζει την επιστήμη». Για τον Νίκο Καζαντζάκη, πρώτο μεταφραστή του *The Origin of Species* με τίτλο *Περί της γενέσεως των ειδών*, η πρώτη επαφή με τη θεωρία της εξέλιξης στα τέλη της εφηβείας του είναι οργανικά συνδεδεμένη με τον κλονισμό της θρησκευτικής του πίστης. Αντηχήσεις της ανιχνεύονται και μετέπειτα σε ένα τόσο κεντρικό για την κοσμοθεωρία του έργο όπως η *Ασκητική*, όπου, σύμφωνα με τη Ζαρίμη, πραγματεύεται

«την ελπίδα κάποιου είδους αθανασίας παράλληλα με τη βιολογική θεματική της συνέχειας».

Ωστόσο, κύριο άξονα της μελέτης αποτελεί ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, φοιτητής των Φυσικών Επιστημών από το 1883 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπου παρακολούθησε μάλιστα τις δαρβινικές διαλέξεις του καθηγητή της Φυσιολογίας *Ιωάννη Ζωχιού* – και τις αντιπαραθέσεις με τους θεολόγους συναδέλφους του. Ο Ξενόπουλος δεν ολοκλήρωσε τις σπουδές του, αυτό όμως δεν τον εμπόδισε να καταστεί γνώστης της πλήρους σχεδόν εργογραφίας του Δαρβίνου, μνείες της οποίας αφθονούν στη λογοτεχνία του. Η Ζαρίμη εντοπίζει, λ.χ., το θέμα της κληρονομικότητας και της μετάδοσης των φυσιολογικών χαρακτηριστικών στο μυθιστόρημα *Πλούσιοι και φτωχοί* (1919), μέρος από κοινού με τα *Τίμιοι και άτι-*

μοι και Τυχεροί και άτυχοι της λεγόμενης «κοινωνικής τριλογίας»: ο πρωταγωνιστής Πώπος Δαγάτορας διαβάσει την *Καταγωγή των ειδών*, αποδίδει τη χαμηλή κοινωνική του θέση στη «ράτσα» και στο «σόι», αναπτύσσει μια φυσιολογική θεωρία για την ερμηνεία των ανθρωπίνων χαρακτήρων εστιασμένη στα μάτια. Η *Τρίμορφη γυναίκα* (1922) εισάγει τα ζητήματα του αφηγήματος της ευγονικής, η *Τερέζα Βάρμα Δακόστα* (1926) εμπεριέχει το φάσμα του αταβισμού και της «νέας γυναίκας» ως «σεξουαλικού αρπακτικού», ενώ *Η νύχτα του εκφυλισμού* (1926) απηχεί τον κατ' εξοχήν ηθικό πανικό της εποχής – την κατάρτιση των γενετικών χαρακτηριστικών και την επακόλουθη παρακμή ατόμων, κοινωνιών, εθνών και φυλών.

Εύστοχη ως προς την επιλογή του υλικού και άκρως ενδιαφέρουσα ως προς την ανάλυσή του, η προσέγγιση της Μαρίας Ζαρίμη καλύπτει ένα ουσιαστικό κενό στη μελέτη της διανοητικής ιστορίας της περιόδου 1880-1930. Η καίρια επισήμανσή της για τις βιολογικές προεκτάσεις στη λογοτεχνία ως «αναπόσπαστο στοιχείο, μαζί με το κοινωνικοπολιτικό, για τη διαμόρφωση του ατόμου, της κοινωνίας και του έθνους στην Ελλάδα» σηματοδοτεί την ανάγκη εστίασης στους μηχανισμούς εισαγωγής, πρόσληψης και διάθλασης του επιστημονικού λόγου προκειμένου να προσδιοριστεί πώς στα ίχνη του Δαρβίνου βάδισαν, εκτός από τον ορθολογισμό και την εκκοσμίκευση, ο κοινωνικός δαρβινισμός, η ευγονική, οι φυλετικές θεωρίες και άλλα παρόμοια ρεύματα με υπόγεια, τεθλασμένα, υπαρκτά όμως, διαδρομή εντός της ελληνικής κοινωνίας.

Ο θεμελιωτής της θεωρίας της εξέλιξης Κάρολος Δαρβίνος

MARIA ZARIMIS
Darwin's Footprint. Cultural Perspectives on Evolution in Greece (1880-1930s)

Εκδόσεις CEU Press, 2015, σελ. 340, τιμή 45 ευρώ

